

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

КВАША Олександр Павлович

УДК 316.722:304.4

**ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА РЕГІОНУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА
ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЮ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В
УКРАЇНІ**

23.00.03 – політична культура та ідеологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Лузан Анатолій Олександрович,
Донбаська державна машинобудівна академія,
завідувач кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Примуш Микола Васильович,
Донецький національний університет,
завідувач кафедри політології;

кандидат політичних наук
Бондаренко Ксенія Ігорівна,
Міністерство фінансів України,
головний спеціаліст прес-служби.

Захист відбудеться «21» травня 2010 року о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «19» квітня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.А. Остапенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження ролі, значення, статусу політичної культури регіональних спільнот в системі українського державотворення обумовлена потребами практики, насамперед, потребами демократичного врегулювання їх участі в державотворчих процесах, спрямування активності в конструктивно-творче річище. Довгий час ця тема знаходилась поза увагою науковців. Вважалось, що суб'єктом державотворення є український народ, об'єднаний національними інтересами, головним з яких є національна ідея – політичний проект майбутнього нації, імператив її свідомості й чину, смисложиттєвий чинник національного розвитку. Дійсність виявилась більш глибокою й неоднозначною. Політичні події останніх років в Україні засвідчили не тільки наявність розмаїття інтересів широких громадянських мас, що часто-густо суперечать одне одному, але й існування різних способів та технологій їх реалізації. Особливо помітним останнє стало в регіональному вимірі.

Політики й державні діячі, а за ними й вчені-політологи поступово розгорнули дискусію навколо особливостей регіонального розвитку країни, відмінності політичних культур регіональних спільнот, актуалізували ідею необхідності врахування національних, економічних та інших особливостей, притаманних певному регіону, поставили завдання врахування їх при розробці і реалізації регіональної політики. Поза сумнівом, усі ці процеси потребують наукового осмислення, політичного аналізу і прогнозу. Потребами здійснення останнього якраз і обумовлюється актуальність нашого дослідження, його загальне цільове призначення.

Соціально-політичні дослідження останніх років фіксують суттєві відмінності у освоєнні цілого ряду актуальних питань регіональними спільнотами України, сукупність яких складає змістовну частину їх політичної культури. Те чи інше розуміння проблеми формує різноспрямовані цінності та переконання, що втілюються в практичні справи, виявляються на рівні політичної участі, нерідко, в суперечливому щодо загального річища розвитку держави визначенні. Мова йде, зокрема, про різноякісне розуміння основних напрямів розвитку держави та стратегічних партнерів, ставлення до Європейського вибору України та до НАТО, визначення статусу російської мови, історичної оцінки діяльності ОУН та УПА тощо. Розуміння обумовлює дію, визначає зміст і спрямованість політичної участі.

Вивчення особливостей політичної культури регіонів у даному випадку постає як соціальне завдання, вирішення якого буде сприяти більш лояльному сприйняттю регіональними громадами іншоспрямованих переконань, суджень, підходів, інтеграції їх політичних зусиль в єдине державотворче річище. Більшість досліджень проводилось в економічній та

управлінській площинах регіонального розвитку, політична ж складова залишалась на периферії наукового пошуку. Практично не вивченими залишаються такі проблеми, як причини актуалізації регіональної політики в українському суспільстві; поняття та структура регіональної політики; регіональна політична культура як основа регіональної політики; особливості регіональної культури; типи (види) регіональних культур в Україні, їх спільні риси та відмінності; взаємодія регіональних політичних культур; правовий статус регіональних політичних культур в структурі державного управління та ін. Враховуючи їх актуальність, автор зосередив на них свою дослідницьку увагу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою комплексної науково-дослідної теми кафедри соціальної філософії та філософії освіти «Соціокультурний контекст вищої освіти», що входить до Тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук», затверджений Вченою радою НПУ імені М.П.Драгоманова (протокол № 7 від 31 січня 2008 року). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 4 від 22 грудня 2008 року).

Мета дослідження полягає у політологічному аналізі сутності, особливостей, типів регіональної політичної культури України і її впливу на формування та реалізацію завдань регіональної політики в період національного державотворення.

Реалізація цієї мети потребує розв'язання наступних **дослідницьких завдань**:

- виявити сутність та особливості регіональної політичної культури як особливого виміру політичної культури регіону;
- довести значущість регіональної політичної культури як особливого чинника регіональної політики держави;
- визначити особливості регіональної культури та основні види регіональних культур в Україні, їх локалізацію;
- виявити основу взаємодії регіональних політичних культур, статус регіональних політичних культур в структурі державного управління;
- визначити перспективи розвитку регіональних політичних культур України в умовах трансформації суспільства на шляху до демократії;
- з'ясувати етнокультурні особливості південного регіону України та їх значення для здійснення державної політики у цьому регіоні;
- визначити особливі шляхи імплементації регіональних політичних культур в контекст державного управління.

Об'єктом дослідження є локальна політична культура як чинник забезпечення регіональної політики.

Предметом дослідження є особливості впливу політичної культури регіону на формування та реалізацію регіональної політики в Україні.

Методологічну основу дослідження складає комплекс філософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що забезпечує єдність гносеологічного, соціально-філософського та політологічного аналізу феномена регіональної політичної культури у зв'язку з іншими компонентами суспільно-політичного життя, зокрема регіональною політикою. Гносеологічний підхід дозволяє дослідити специфічну форму відображення і пізнання об'єкта, що вивчається, а соціально-філософський та політологічний – спрямовують на розкриття його місця, вагомості та ролі в житті суспільства. Соціально-філософське розуміння передбачає аналіз суперечностей, що зумовлюють розвиток і функціонування предмету дослідження.

У дисертації використовувалися методи системного та структурно-функціонального аналізу, що дозволило політичну культуру регіону розглянути як складне утворення, що виконує певну роль у більш загальних системах – регіональній політиці та національній політичній культурі.

Автором використовувались такі методи наукового пізнання, як порівняльний аналіз (зіставлення різних регіональних культурно-політичних явищ та процесів), аналіз документів (законів України, Указів Президента України, Постанов Кабінету міністрів тощо), герменевтика (інтерпретація феномену регіональної політичної культури у працях науковців різних шкіл та традицій).

Дослідження проводилось за принципами діалектики, системного аналізу, історизму, об'єктивності, ієрархічності, розвитку політичних явищ. Використовується міждисциплінарний підхід до дослідження феномену регіональної політичної культури, де залучені фундаментальні положення філософії, політології, соціології, психології, етнополітології.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у вивченні специфіки регіональних політичних культур та визначенні шляхів їх залучення до реалізації єдиної державної політики України в період розвитку національної держави.

На захист виносяться наступні положення, які несуть в собі елементи обґрунтованої автором наукової новизни:

– виявлено, що політична культура регіону має у якості своїх основних вимірів регіональну політичну культуру, загальну політичну культуру України та глобальний політичний культурний вимір. Серед них саме регіональна політична культура за своєю сутністю виражає культурно-антропологічний профіль регіону, її особливості відображають політичні, економічні та соціокультурні особливості життєдіяльності громадян в конкретному регіоні;

– доведено, що оскільки регіональна політична культура визначає спосіб реалізації громадянами в конкретному регіоні своїх політичних прагнень та інтересів на державному рівні, тому для успішної реалізації завдань державного управління вона має визначати спосіб реалізації регіональної політики держави у даному регіоні країни;

– визначено, що регіональні політичні культури сформувались як відображення економічних, політичних, історико-культурних, екологічних тощо особливостей життєдіяльності мешканців регіонів в Україні; нині тут функціонують три основні види регіональних політичних культур – а) південно-східний; б) західний; в) центральний. Перший з них локалізується в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Херсонській областях та Автономній Республіці Крим. Другий – у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій областях. Третій – в Вінницькій, Житомирській, Київській, Полтавській, Сумській, Харківській, Чернігівській, частково – Кіровоградській областях;

– виявлено, що за своєю основою ці види політичної культури є однотипними, відображають корінні національні інтереси України, забезпечують політичну участь громадян в розвитку держави, сприяють зміцненню її незалежності, підйому авторитету на міжнародній арені. Жодна з них не ставить під сумнів існування цілісної української незалежної держави, не має на меті відторгнення від неї тих чи інших регіонів. Водночас, вони мають свої особливості, що вирізняються за такими показниками, як усвідомлення суперечливих сторінок історії розвитку українського народу і держави; розуміння міжнародних політичних орієнтацій та стратегічних партнерів України; розуміння майбутнього політичного устрою держави, ролі гілок влади тощо;

– визначено, що регіональні політичні культури не є антагоністичними по відношенню одна до одної й до державної політики загалом, вони лише акцентовано відображають політичні інтереси громадян регіону й тому у перспективі виступатимуть як підстава легітимації розвитку інститутів місцевого самоврядування та регіоналізації в контексті розвитку демократичних процесів в Україні, Європі та світі;

– з'ясовано на прикладі аналізу етнокультурних особливостей південного регіону України, що врахування особливостей регіональних політичних культур на загальнодержавному рівні сприяє як їх внутрішній політичній інтеграції, так і їх зближенню в рамках національної політичної культури, а також більш тісній взаємодії на цій основі; ігнорування цих особливостей може призвести до непорозуміння або навіть політичного конфлікту як всередині полікультурних регіонів, так і між ними;

– визначено, що особливими шляхами імплементації регіональних політичних культур в контекст державного управління є: розвиток

національної регіональної політики, базованої на врахуванні культурних особливостей регіонів; здійснення прогнозування та планування розвитку регіонів на основі виявлення основних специфічних тенденцій їх розвитку; підвищення культури суб'єктів прийняття управлінських рішень у галузі регіональної політики.

Теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому практично вперше в українській політичній науці проаналізовані регіональні особливості політичної культури України на етапі становлення її незалежності, а також специфіка їх врахування в контексті реалізації єдиної державної політики. Це дає можливість конкретизувати політичні процеси, що відбуваються в регіонах, здійснити їх узагальнення і визначити вплив на політичний розвиток держави загалом.

В практичному розумінні результати дисертаційного дослідження можуть бути використаними при формуванні сучасної регіональної політики, а також у якості основи для підготовки спеціальних курсів з політичних наук, зокрема «Основи регіональної політики», «Політична культура регіонів України» тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах, а саме: Міжнародному науково-практичному семінарі «Інноваційні стратегії розвитку освіти: філософсько-педагогічний дискурс» (м.Київ, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (м.Тернопіль, 2009); Всеукраїнській науково-методичній конференції «Безперервна освіта в Україні: реалії і перспективи» (м.Івано-Франківськ, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (м.Київ-Умань 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурні комунікації та толерантність в освіті» (МДЦ «Артек», 2009); Науково-практичний семінар «Інноваційні стратегії розвитку освіти: філософсько-педагогічний дискурс» (м.Київ, 2009).

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 4 наукові статті у фахових наукових виданнях з політичних наук, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (161 позиція). Загальний обсяг дисертації – 201 сторінка, із них основна частина – 187 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження, а також визначено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, ступінь їхньої апробації.

Розділ 1 – «Теоретико-методологічні проблеми аналізу регіональних політичних культур у світлі сучасних політологічних дискусій» – присвячений дослідженню сутності та аналізу особливостей регіональної політичної культури і обґрунтуванню її значущості як особливого чинника регіональної політики держави.

У підрозділі *«1.1. Регіон як об'єкт регіональної політики і предмет дослідження політичної науки»* аналізуються підходи до визначення поняття «регіон», «регіональна політика», які сформувалися у вітчизняній та зарубіжній політичній теорії і міждисциплінарних дослідженнях.

Зазначається, що обрана тематика тією чи іншою мірою досліджується у працях зарубіжних науковців, зокрема Л.Снайдера (визначено поняття «регіоналізація»), В.Заславського, У.Коннера та ін. Досить потужно проблеми регіонального розвитку досліджуються російськими вченими – В.Бутовим, В.Введенським, А.Гранбергом, В.Ігнатовим, А.Кисельниковим, В.Котилком, М.Комаровим, А.Ландабасо, В.Лексіною, Н.Ларіною, Ю.Гладким, А.Чистобаєвим, А.Швецовою, Б.Штульдбергом та ін. В українській політичній науці до цієї проблематики вчені звернулись порівняно недавно. Заслуговують на увагу в цьому контексті наукові доробки таких авторів, як З.Варналій, М.Долішній, О.Дікарев, П.Гаврилко, В.Гайдук, З.Герасимчук, В.Забродський, В.Мамутов, І.Кова, Т.Кучеренко, С.Максименко, В.Мікловда, М.Михальченко, В.Павлов, В.Поповкін, А.Романюк, М.Чумаченко та ін. Серйозні напрацювання мають наукові установи і дослідницькі центри (Державний аналітичний центр Інститу реформ, Рада з вивчення продуктивних сил України, Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, Інститут регіональних досліджень НАН України, Української академія державного управління, Інститут Схід-Захід та ін.).

На підставі аналізу наукової літератури визначається, що поняття регіону і регіональної політики тлумачаться по-різному не тільки різними науками, але й в межах однієї наукової галузі. Найчастіше вживаними критеріями для формування поняття регіону є географічний (розташування, величина території і кількість населення), виробничо-функціональний (специфіка домінуючих видів діяльності) і соціокультурний (норми спілкування, поведінка, менталітет, спосіб мислення, традиції, світосприйняття тощо). Розуміння регіону як багатозначного поняття дає змогу дійти висновку про нелінійність регіоналізації території певної

держави, наявність багатьох критеріїв, за якими це відбувається. Важливим для дослідження є те, що регіон – це цілісність і водночас частина цілого – держави. Для політичної науки суттєвими рисами регіону є неоднорідність та поліаспектність.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що існують істотні розбіжності щодо регіональних досліджень загалом, так і стосовно тлумачення змісту регіональної політики та формулювання її мети й завдань зокрема. Вказується, що в розумінні регіональної політики домінує економічний аспект над іншими компонентами регіонального життя. Звичайно, важливість економічних аспектів регіональної політики є незаперечною, однак регіональні процеси значно багатогранніші і мають значно більше розмаїття чинників, які їх визначають – історичний, соціально-культурний, політичний тощо. У роботі наголошується на визначенні чіткої межі між власне регіональною політикою та регіональними аспектами внутрішньої і зовнішньої політики загалом. Адже практично будь-який вияв державної політики має той чи інший регіональний аспект. Проте суму цих аспектів чи проявів не можна вважати регіональною політикою. Зазначається, що у сучасній регіоналістиці склалися також різні розуміння феномену регіонального розвитку, що впливають, насамперед, з певного розуміння суті регіону і тісно пов'язані з проблемами державного управлінського впливу на розвиток регіонів. Аналізується створення системи регіонів України.

У підрозділі «1.2. Класифікація політичних культур регіонів України» визначаються сутність та особливості регіональної культури, виділяються і аналізуються основні види регіональних культур в Україні та їх локалізація.

Регіональна політична культура є тією частиною загальної політичної культури, яка відображає політичні, економічні та соціокультурні особливості життєдіяльності громадян конкретного регіону, забезпечує реалізацію їх конкретних прагнень та інтересів на державному рівні. Зазначається, що політична культура України поєднує в собі різні системи цінностей, часом несумісні політичні орієнтації та діаметрально протилежні типи політичної свідомості, містить в собі раціональні та ірраціональні чинники. Проте переважна більшість її характеристик концентрується навколо таких цінностей, як гуманізм, демократія, народовладдя, свобода, справедливість тощо.

Систематизуються різні види сегментації політико-культурного простору України, що виділені науковцями: існування регіональних відмінностей політичної культури за осями Захід – Схід, Північ – Південь; за основними векторами впливу на політичний простір: південно-західний – вплив на культурні та релігійні процеси; південно-східний – вплив на економічні рішення; південний (включаючи Автономну Республіку Крим) – вплив на сепаратистські й автономістські тенденції в українській політиці; за

відображенням особливостей життєдіяльності регіонів України – південно-східний, західний і центральний; за рівнем соціально-економічної активності та ставленням до національних інтересів – російську, українську і західну.

У роботі досліджується три основні види регіональних політичних культур: а) південно-східний; б) західний; в) центральний. Визначено їх територіальну локалізацію. Вказується, що регіональна політична культура в Україні – продукт історичного розвитку, поселенської, освітньої і вікових структур населення, укорінених у звичках, способі життя, сприйнятті й поясненні індивідами дійсності, їх соціального та економічного стану. Наявність подібної сегментації актуалізує проблему консенсусного існування і конфліктності політичних культур в регіональному вимірі. Суть полягає в тому, наскільки істотним є рівень вказаної конфліктності і, насамперед, які саме складові політичної культури зачіпаються в тимчасовому зрізі. Виокремлення особливостей регіональних політичних культур України дозволяє розрізнити їх за деякими показниками, зокрема щодо усвідомлення суперечливих сторінок в українській історії, розуміння міжнародних політичних орієнтацій і стратегічних партнерів України, погляду на майбутнє політичного устрою держави, ролі гілок влади в її політичному механізмі, оцінок сучасного стану культурної сфери населення країни тощо.

Підсумовується, що у контексті об'єктивного існування регіональних відмінностей перспективним шляхом цивілізаційного поступу України є збереження унітарності держави та формування української політичної нації, а засобом запобігання дезінтегративним проявам – зміцнення усвідомлення громадянами своєї єдності, формування в них спільного національного почуття і спільної національної ідентичності.

У Розділі 2 – «Перспективи розвитку регіональних політичних культур в Україні на шляху до демократії» – досліджується основа взаємодії регіональних політичних культур, визначаються їх статус в структурі державного управління та перспективи розвитку в умовах трансформації суспільства.

У підрозділі 2.1. «Основні завдання регіональної політики в контексті розвитку демократичної політичної культури в Україні» акцентується, що в Україні впродовж років незалежності регіональна політика не належала до пріоритетів внутрішньої політики держави, що означало, в свою чергу, відсутність структурованого і ефективного регіонального управління. Сьогоднішні реалії потребують як законодавчого закріплення нової ідеології регіональної політики, так і формування нової архітектури регіонального управління. Для вирішення цих завдань у роботі пропонується використання досвіду планування європейської регіональної політики в рамках ЄС.

В умовах трансформації тенденції і проблеми регіонального розвитку України пов'язані із становленням ринкової економіки, демократії і державності, а також з модернізаційним етапом її існування як суверенної

держави з помітною різницею у рівнях соціально-економічного розвитку між окремими регіонами. З огляду на це узагальнюються найбільші характерні регіональні проблеми: відсутність яскраво виражених регіональних інтересів, які могли б бути репрезентовані центру; відсутність перспектив у регіонів; лояльність регіональних еліт до центру, їх т.зв. «регіоналізм»: вони не висловлюють своєї позиції з загальнонаціональних проблем та інтересів, намагаючись погоджувати з центром свої публічні кроки. Національна регіональна політика має системно вирішувати наскрізні для всіх регіонів завдання, серед яких пріоритетними є: стабілізація роботи підприємств сфери матеріального виробництва у регіонах і створення умов для нарощування обсягів виробництва товарів та надання послуг; стратегічне розв'язання питання зайнятості трудових ресурсів в районах з високим рівнем безробіття; зняття надмірного антропогенного та техногенного навантаження на природно-територіальні комплекси окремих районів; підвищення відповідальності органів управління за рівень виконання державних регіональних програм.

Підкреслюється, що у сучасному світі регіональна політика стимулюється, як правило, знизу, а не згори. Держава має бути не лише здатною утримувати економічно відсталі регіони, а створювати для регіонів умови для їх саморозвитку. Предметом регіональної політики для регіонів має стати самоорганізація еліт та їх ініціатива.

У підрозділі «2.2. Роль регіональної культури управління у реалізації регіональної політики» розкривається значення регіональної культури управління як складової політичної культури регіону в контексті оптимізації механізму здійснення регіональної політики.

Сьогодні регіональна політика в Україні (навіть, якщо вона є неунормованою і спонтанною) реалізується переважно через управлінські апарати адміністративно-територіальних одиниць – областей, районів тощо, і, насамперед, через органи виконавчої влади. Як науковці, так і практики відмічають недостатню підготовленість органів державного управління до розв'язання актуальних управлінських функцій як на державному, так і на рівні адміністративно-територіальних одиниць. Ще більше проблем виникає у представників органів державного управління при управлінні регіонами, які є міждміністративними суб'єктами. У зв'язку з цим аналізується зарубіжний досвід створення та функціонування агентств регіонального розвитку та представницьких органів місцевого самоврядування – рад. Зазначається, що в регіонах України діють державні та недержавні інституції, які впливають або потенційно можуть впливати на регіональний розвиток та регіональне управління (місцеві органи державної виконавчої влади; територіальні органи центральних органів виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; окремі суб'єкти підприємництва чи їх структурні підрозділи; об'єднання громадян та їх структурні підрозділи, які відповідно

до своїх статутів займаються проблемами регіонального розвитку; профспілки). Проте, діяльність зазначених інституцій, хоча й спрямована на ефективний регіональний розвиток, однак сьогодні не координується. Потреба в такій координації існує тому, що вирішити питання регіонального розвитку лише через структури виконавчої влади чи місцевого самоврядування неможливо, як неможливе досягнення цілей регіонального розвитку виключно через громадські об'єднання чи бізнесові структури. Базовим рівнем самоврядування є територіальна громада. Практичні реалії потребують реформування системи місцевого самоврядування, зокрема, законодавче визначення місця та ролі територіальної громади в системі місцевого самоврядування, її виключних повноважень, активне запровадження в практику місцевого самоврядування різних форм прямої демократії, безпосередньої участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування, підвищення ролі органів самоорганізації населення у вирішенні питань місцевого та регіонального розвитку тощо. Підсумовується, що зміцнення регіональних засад громадянського суспільства, стимулювання розвитку регіональної демократії та ініціативи є основою адекватної регіональної політики в умовах трансформації українського суспільства.

У Розділі 3 – «Етнокультурні особливості південного регіону України як приклад впливу культурного контексту на умови здійснення державної політики» – окреслюються етнонаціональна структура, етнокультурні особливості південного регіону України та аналізується їх значення для здійснення державної політики у цьому регіоні.

У підрозділі 3.1. «Етнонаціональна структура півдня України та її вплив на ментальність регіону» розглядається сутність понять «етнос», «корінний народ», «національна меншина» та аналізується етнонаціональна структура півдня України.

Перед країнами, що стають на шлях демократичного розвитку, постає завдання гармонійно поєднати інтереси титульної нації з інтересами етнічно-культурних, релігійних та мовних груп. Це стосується й України, насамперед її південного регіону. Адже, якщо в західних областях України частка національних меншин не перевищує 3–5%, то в південних областях вона складає 48–49%. У сучасній національній структурі населення півдня України на тлі понад 100 національностей виокремлюються 5 основних етносів: росіяни, українці, білоруси, кримські татари та євреї. Відносну меншість складають греки, болгары, вірмени, грузини, німці, молдавани, поляки, азербайджанці, марійці, цигани, естонці, караїми, чехи, кримчаки та ін.

Аналізуються такі характеристики етнічного складу як етномовна компетенція громадян та етнічна свідомість. Вказується, що найбільш гострими етнічними проблемами притаманні для Автономної Республіки Крим.

Вони є не тільки відлунням історичної долі етносів Кримського півострова, а й зумовлені його стратегічним положенням. Вказується на необхідність відповідної консолідаційної ідеології співіснування, заснованої на врахуванні ментальних особливостей та інтересів різних верств населення Криму.

Аналіз етнонаціональної структури південного регіону України дозволяє зробити висновок про взаємний вплив ментальностей різних етносів, які існували один поряд з одним протягом багатьох віків і впливають на формування сучасних тенденцій в регіоні.

Підрозділ 3.2. «Етнокультурні взаємини південного регіону України» присвячений виокремленню особливостей культурних взаємин етнічних груп південного регіону України на рівні громадянського суспільства та держави.

Нині, як у південному регіоні, так і в інших регіонах України спостерігається сплеск етнічної активності, що проявляється, насамперед, у зверненні до традицій, звичаїв, мови, релігійності та відбувається на всіх рівнях життєдіяльності від індивідуального плекання неповторного, сімейного збереження етнічної аури до громадської активізації етнічних груп. Держава сьогодні намагається законодавчо регулювати цей складний процес (Конституція України, Декларація прав національностей України, законах про національні меншини, про біженців, про громадянство та ін.), що сприяє розвитку етносів півдня України на принципах поліетнічності, полікультурності і поліконфесійності. Важливими принципами розгортання етнокультурних взаємин південного регіону України виявляються також громадянська єдність, загальна політика інтеграції в соціальному, етнічному, регіональному, правовому аспектах; створення клімату толерантності і міжкультурного діалогу. Завдяки реалізації цих принципів кожна етнічна група має можливість зберегти свою самобутність, розвинути її, примножити свій внесок в консолідацію південного регіону і його належну інтегрованість в українське суспільство.

Визначаються складність та багатоаспектність ситуації в етнополітичній сфері Автономної Республіки Крим, окреслюються головні її причини – невирішеність комплексу соціально-економічних та гуманітарних проблем, пов'язаних із поверненням та облаштуванням в Криму раніше депортованих кримських татар. Аналізуються кримські загрози.

Дієвим інструментом досягнення міжнаціонального порозуміння є проведення різними етнокультурними товариствами культурно-мистецьких заходів, які мають системний характер; діалог культур етносів тощо.

У підрозділі 3.3. «Тенденції розвитку національно-культурних відносин південного регіону України та їх місце і роль у державній етнонаціональній політиці» досліджуються проблеми та напрямки розвитку національно-культурних відносин південного регіону України.

Етнокультурні процеси в південному регіоні України, зазнаючи впливу глобальних тенденцій, водночас протікають в умовах взаємодії і конфронтації з культурними патернами, що дісталися в спадщину від радянських часів. Виходячи з окресленої ситуації, основними пріоритетами державної політики в сфері розвитку національно-культурних відносин південного регіону України визначаються: створення умов для вільного розвитку культур усіх етносів і національностей регіону, відмова від політики протекціонізму щодо деяких із них; відхід від використання культури того чи іншого етносу в політичній боротьбі; надання достовірної інформації про стан і розвиток та адекватна презентація різних культур, відмова від тенденційного висвітлення історії тих чи інших народів і їх взаємин. Відзначається, що спостерігаються певні практичні дії, які йдуть у розріз з окресленими принципами, що провокує або може спровокувати міжетнічні конфліктні ситуації в південному регіоні України у майбутньому.

Основними напрямками розвитку національно-культурних відносин південного регіону у роботі визначено: взаємозбагачення національних культур і мов народів, які населяють південь України; всебічна розробка і реалізація в південному регіоні України системи заходів з вдосконалення освіти рідною мовою і проведення пов'язаних з нею заходів організаційного, науково-теоретичного і методичного характеру; формування культурно-історичного типу українця як своєрідної специфічної соціокультурної та етнічної одно цілості; розвиток масової культури південного регіону України; розвиток культури міжетнічного спілкування; формування толерантності через систему освіти, через випуск підручників, методичної літератури, підготовку предметних програм; утвердження в південному регіоні України інтеркультурних взаємин, які ґрунтуються на розмаїтості культур; виховання поваги та почуття гідності у представників всіх культур, незалежно від етнічного походження, сприйняття взаємозв'язку і взаємовпливу загальнолюдського та національного компонентів культури у якнайширшому аспекті.

Розділ 4 – «Особливості імплементації регіональних політичних культур в контекст державного управління» – присвячений аналізу основних напрямів державної регіональної політики з врахуванням прогнозування перспектив розвитку регіонів та культури суб'єктів її реалізації.

У підрозділі 4.1. «Основні напрями здійснення державної регіональної політики в Україні» визначаються та аналізуються проблеми регіонального розвитку і пріоритетні напрями державної регіональної політики в Україні.

Дія регіонального фактору пояснюється в межах функціоналістського підходу до держави: фрагментація і інтеграція являють собою дві сторони єдиного процесу державотворення. В цьому контексті важливим є аналіз ролі владних структур, інституту представництва у забезпеченні балансу цих

процесів по лінії взаємовідносин (регіон – центр). У підрозділі розглядаються сутність та методологічні підходи до регіонального розвитку і регіональної політики. Визначається, що регіональна політика держави охоплює економічний, соціальний, демографічний, екологічний, поселенський та науково-технічний аспекти і спрямовується на гармонійне поєднання інтересів держави й окремих регіонів, створення сприятливих економічних та правових засад для раціонального використання місцевих ресурсів і виробничого потенціалу. Регіональна політика проводиться на двох рівнях – державному та місцевому і тому, відповідно, утримує в собі дві складові частини – державну регіональну політику і політику самих регіонів.

З'ясовується, що регіональна політика в сучасній Україні, перебуваючи в стані розробки, не має достатнього інституційного забезпечення і спрямована більше не на розвиток регіонів, а на їх епізодичну підтримку, яка, як правило, є реакцією на певні надзвичайні обставини, що мали місце в регіоні. Напрямами регіональної політики на державному рівні у роботі виділяються: створення регіонів (це не означає обов'язковий перегляд адміністративно-територіальних меж, хоч і припускає їх критичний аналіз); визначення місця та ролі держави у відносинах із регіонами і в міжрегіональних відносинах; організація конкуренції регіонів; сприяння регіонам у виборі соціальних та економічних перспектив. Формування і реалізація нової парадигми державної регіональної політики, інтегрування України в європейські структури потребує вироблення та реалізації моделі взаємовідносин із регіонами й управління ними, поглиблення нових підходів у відносинах із міжнародними організаціями з урахуванням регіональної специфіки, а особливо таких її складових як регіональна політична культура, регіональна ідентичність.

Підрозділ 4.2. «Прогнозування перспектив розвитку регіонів» присвячений визначенню нагальних проблем та прогнозуванню варіантів розвитку регіонів України.

В останні роки суттєво поглибились регіональні відмінності, помітними є диспропорції і у межах окремих регіонів. Розвиток багатопартійної системи не пом'якшує регіональну дезінтеграцію політичних симпатій населення і не забезпечує легітимність прагнення регіонів впливати на прийняття рішень у центрі. У більшості своїй українські політичні партії залишаються суто столичним явищем. На регіональному рівні вони існують або у вигляді своєрідних груп підтримки дій місцевої влади або ж як продовження владних інтересів партійної верхівки. В якості консолідуючих чинників для українських регіонів у роботі аналізуються розвиток місцевого самоврядування; створення нової авторитетної організації, яка б реально засвідчувала солідарність регіонів перед центром; виважена державна регіональна політика. Констатується, що в Україні сьогодні відсутній центральний орган виконавчої влади, який спеціалізувався б у своїй роботі

виключно на проблемах впровадження державної регіональної політики; відсутня чітка межа, яка б визначала, де закінчується регіональна складова певної державної політики (наприклад, соціальної, аграрної, культурної або промислової) і починається власне регіональна політика.

В умовах глобалізації стали формуватися міжрегіональні відносини на міжнародному рівні, що вимагає, крім відповідної законодавчої бази, передачі частини повноважень з центру на місцевий рівень та наявності підготовлених кадрів. У роботі акцентується увага на важливості соціального прогнозування, наукового обґрунтування перспектив розвитку регіону, у результаті чого визначаються варіанти економічного та соціального розвитку регіонів, які дають можливість забезпечити максимальне використання позитивних і ефективну нейтралізацію негативних регіональних факторів, а також узгодження загальнодержавних і регіональних інтересів у процесі реалізації державної регіональної політики. Зазначаються недоліки сучасної системи прогнозування регіонального розвитку.

У підрозділі 4.3. «*Культура суб'єктів здійснення регіональної політики*» аналізується культура суб'єктів реалізації регіональної політики в контексті ефективності прийняття управлінських рішень.

В сучасних умовах рівень професіоналізму кадрів, інформаційно-організаційні аспекти і форми управління є першочерговими проблемами в регіонах. Останні актуалізують необхідність створення інформаційно-аналітичних служб на всіх рівнях державного управління. Саме ці служби мають комплексно вирішувати питання аналізу інформаційних потоків різних сфер життя регіону з урахуванням системного підходу при вирішенні виникаючих проблем. При цьому повинна бути чітко відпрацьована система взаємодій на всіх ієрархічних рівнях управління як по вертикалі, так і по горизонталі.

Розширення самостійності регіонів переносить проблему державного управління на регіональний рівень, який в управлінському відношенні сьогодні є не менш складним, ніж управління з центру. У процесі створення нової децентралізованої системи управління необхідним елементом є поєднання загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів, урахування місцевої специфіки соціально-економічного, політичного і культурного розвитку. Сучасне регіональне управління як елемент державного управління має бути спроможним до змін, гнучко реагувати на новітні досягнення управлінської науки. У практичній площині згідно з Концепцією державної регіональної політики України – це створення Національного агентства з питань регіональної політики та місцевого самоврядування і мережа регіональних агентств розвитку, яким надається аналіз у роботі. Для України агентства розвитку є управлінською інновацією. І як будь-який інноваційний процес це супроводжується ризиками і визначається багатьма передумовами психологічного, культурного,

організаційного, економічного і соціального характеру, зокрема психологічними характеристиками регіональних і міських еліт; структурою управління, що склалася у регіоні чи місті; соціального, політичного та економічного типу взаємодії впливових суб'єктів розвитку. Ефективність агентств визначається поєднанням кращих рис адміністративних методів органів влади з ініціативністю і енергією неурядового сектора.

ВИСНОВКИ

Вперше в українській політичній думці проаналізовані регіональні особливості політичної культури України на етапі становлення її незалежності, а також специфіка їх врахування в контексті реалізації єдиної державної політики. Це дає можливість конкретизувати ті політичні процеси, що відбуваються в регіонах, здійснити їх узагальнення і визначити вплив на політичний розвиток держави загалом.

Виявлено існування різних наукових підходів до розуміння понять «регіон», «регіональна політика». Узагальнено, що регіон – це неоднорідний, багатозначний та міждисциплінарний феномен. Головною метою державної регіональної політики має стати інтеграція регіонів у єдиний український духовний, гуманітарний, політичний та економічний простір при збереженні регіонального розмаїття.

Визначено, що за наявності значної кількості досліджень політики загалом саме регіональний її аспект поки що залишається малодослідженим, особливо заслуговує на увагу вивчення теоретико-методологічних проблем аналізу регіональних політичних культур у світлі сучасних політичних дискусій. Політична культура регіону має у якості своїх основних вимірів регіональну політичну культуру, загальну політичну культуру України та глобальний політичний культурний вимір. Регіональна політична культура є тією частиною загальної політичної культури, яка відображає політичні, економічні та соціокультурні особливості життєдіяльності громадян конкретного регіону, забезпечує реалізацію їх конкретних прагнень та інтересів на державному рівні. В сучасній Україні регіональні політичні культури, які акумулюють весь історичний досвід територій, стали головними детермінантами їх політичного досвіду. Оскільки регіональна політична культура визначає спосіб реалізації громадянами в конкретному регіоні своїх політичних прагнень та інтересів на державному рівні, тому для успішної реалізації завдань державного управління вона має визначати спосіб реалізації регіональної політики держави у даному регіоні країни.

Визначено, що як відображення особливостей життєдіяльності регіонів України сформувались три основні види регіональних політичних культур – південно-східний, західний і центральний. Вони відрізняються особливою регіональною свідомістю, яка ґрунтується на регіональній ідентифікації,

регіональних інтересах і цінностях, загальному історичному і політичному досвіді, етноконфесійних особливостях, наявності регіональних суб'єктів формування політичної культури і політичної соціалізації. Виділяється та аналізується система чинників, що визначає особливості регіональної політичної культури – геополітичний характер регіону, спосіб освоєння території, структура населення та його етноконфесійний склад, соціально-економічні складові, політичний досвід, наявність традиціоналізму і державницької орієнтації, регіональна система політичної комунікації, регіональна політична еліта тощо. За своєю основою ці види політичної культури є однотипними, відображають корінні національні інтереси України, забезпечують політичну участь громадян в розвитку держави, сприяють зміцненню її незалежності, підйому авторитету на міжнародній арені. Жодна з них не ставить під сумнів існування цілісної української незалежної держави, не має на меті відторгнення від неї тих чи інших регіонів. Водночас, вони мають свої особливості, що вирізняються за такими показниками, як усвідомлення суперечливих сторінок історії розвитку українського народу і держави; розуміння міжнародних політичних орієнтацій та стратегічних партнерів України; розуміння майбутнього політичного устрою держави, ролі гілок влади і т. ін.

Сучасний розвиток етносів півдня України ґрунтується на принципах поліетнічності, полікультурності і поліконфесійності. На прикладі аналізу етнокультурних особливостей південного регіону України було з'ясовано, що врахування особливостей регіональних політичних культур на загальнодержавному рівні сприяє як їх внутрішній політичній інтеграції, так і їх зближенню в рамках національної політичної культури, а також більш тісній взаємодії на цій основі; ігнорування цих особливостей може призвести до непорозуміння або навіть політичного конфлікту як всередині полікультурних регіонів, так і між ними. Об'єктивними передумовами розвитку загальної й етнічної культури багатонаціонального українського півдня є формування демократичних основ суспільства, надання відносинам між людьми характеру вільних, рівноправних, цивілізованих форм. Важливими принципами розгортання етнокультурних взаємин південного регіону України виявляються також громадянська єдність, загальна політика інтеграції в соціальному, етнічному, регіональному, правовому аспектах; створення клімату терпимості і міжкультурного діалогу. Завдяки реалізації цих принципів кожна етнічна група має можливість зберегти свою самобутність, розвинути її, примножити свій внесок в консолідацію південного регіону і його належну інтегрованість в українське суспільство.

Особливими шляхами імплементації регіональних політичних культур в контекст державного управління є: розвиток національної регіональної політики, базованої на врахуванні культурних особливостей регіонів; здійснення прогнозування та планування розвитку регіонів на основі

виявлення основних специфічних тенденцій їх розвитку; підвищення культури суб'єктів прийняття управлінських рішень у цій галузі.

Виявлено, що регіоналізацію, як правило, розглядають на рівні максимум двох дійсностей – процесів і функцій. Її можна досліджувати, займаючи аналітичну позицію (аналізуючи кроки інших суб'єктів) і управлінську або проектну позицію (плануючи власні кроки). Регіоналізацію досліджують також у геополітичному, гео економічному фокусах і на геокультурному рівні. Вона відбувається не тільки як об'єктивний процес, а значною мірою як суб'єктивний. Тобто, регіоналізація залежить від того, носієм яких явлень є національна еліта, чи є у неї гео економічні стратегії, чи розвиваються геокультурні уявлення. Таким чином, від рівня освіти, бажання і уміння української політичної еліти залежить, якою мірою і для яких цілей буде реалізованим політичний потенціал полікультурності регіонів України, наскільки регіональні політичні культури з перешкоди реалізації державної політики перетворяться на засіб її реалізації, а сама державна політика набуде у сфері регіональної культурної політики характеру соборної.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кваша О.П. Регіональна політика як соціокультурний феномен: проблема осмислення / О.П.Кваша // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – Вип. 82. – С. 128 – 141.
2. Кваша О.П. Політична культура в контексті регіональної політики / О.П.Кваша // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – Вип. 86. – С. 177 – 189.
3. Кваша О.П. Особливе та спільне в регіональних політичних культурах сучасної України / О.П.Кваша // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М.Вашкевич]. – К., 2009. – Вип. 25. – С. 321–324.
4. Кваша О.П. Політичне конструювання регіональної ідеології та культури / О.П.Кваша // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М.Вашкевич]. – К., 2009. – Вип. 18. – С. 314–320.

АНОТАЦІЇ

Кваша О.П. Політична культура регіону та її вплив на формування та реалізацію регіональної політики в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеню кандидата політичних наук зі спеціальності 23.00.03 – політична культура та ідеологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2010.

У дисертації проводиться політологічний аналіз сутності, особливостей, типів регіональної політичної культури України і її впливу на формування та реалізацію завдань регіональної політики в період національного державотворення. Визначається, що політична культура регіону має у якості своїх основних вимірів регіональну політичну культуру, загальну політичну культуру України та глобальний політичний культурний вимір. Серед них саме регіональна політична культура за своєю сутністю виражає культурно-антропологічний профіль регіону, її особливості відображають політичні, економічні та соціокультурні особливості життєдіяльності громадян в конкретному регіоні. Обґрунтовується, що регіональні політичні культури сформувались як відображення економічних, політичних, історико-культурних, екологічних тощо особливостей життєдіяльності мешканців регіонів в Україні. Аналізуються три основні види регіональних політичних культур – а) південно-східний; б) західний; в) центральний та визначається, що регіональні політичні культури не є антагоністичними по відношенню одна до одної й до державної політики загалом, вони лише акцентовано відображають політичні інтереси громадян регіону й тому у перспективі виступатимуть як підстава легітимації розвитку інститутів місцевого самоврядування та регіоналізації в контексті розвитку демократичних процесів в Україні, Європі та світі.

Ключові слова: політична культура, політична культура регіону, регіон, регіоналізація, регіональна політика, регіональні інтереси, полікультурність.

Кваша А.П. Политическая культура региона и её влияние на формирование и реализацию региональной политики в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.03 – политическая культура и идеология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2010.

В диссертации проводится политологический анализ сути, особенностей, типов региональной политической культуры Украины и её влияния на формирование и реализацию задач региональной политики в период национального становления государства.

Определяется, что политическая культура региона в качестве своих основных измерений имеет региональную политическую культуру, общую политическую культуру Украины и глобальное политическое культурное измерение. Среди них именно региональная политическая культура по своей сути отражает культурно-антропологический профиль региона, её особенности отображают политические, экономические и социокультурные особенности жизнедеятельности граждан в конкретном регионе. Обосновывается, что региональные политические культуры сформировались

как отображение экономических, политических, историко-культурных, экологических и др. особенностей жизнедеятельности жителей регионов Украины.

Анализируются три основных вида региональных политических культур – а) южно-восточный; б) западный; в) центральный и определяется, что региональные политические культуры не антагонистичны по отношению друг к другу и к государственной политике в целом. Они акцентированно отображают политические интересы граждан региона и потому в перспективе будут выступать как основа легитимации развития институтов местного самоуправления и регионализации в контексте развития демократических процессов в Украине, Европе и мире.

Определяется на примере анализа этнокультурных особенностей южного региона Украины, что учёт особенностей региональных политических культур на общегосударственном уровне способствует как их внутренней политической интеграции, так и их сближению в рамках национальной политической культуры, а также более тесному их взаимодействию на этой основе. Напротив, игнорирование этих особенностей может привести к непониманию или даже к политическому конфликту как в середине поликультурных регионов, так и между ними.

Обосновывается, что особенными путями имплементации региональных политических культур в контекст государственного управления выступают: развитие национальной региональной политики, основанной на учетывании культурных особенностей регионов; осуществление прогнозирования и планирования развития регионов на основе выявления основных специфических тенденций их развития; повышение культуры субъектов принятия управленческих решений в сфере региональной политики.

Определяется, что регионализацию, как правило, рассматривают на уровне максимум двух плоскостей – процессов и функций. Её можно исследовать, заняв аналитическую позицию (исследовать шаги других субъектов) или управленческую или проектную позицию (планируя собственные шаги). Регионализация происходит не только как объективный процесс, а в значительной степени как субъективный. Таким образом, регионализация зависит от того, носители каких явлений выступает национальная элита, имеет ли она геоэкономические стратегии, развиты ли геокультурные представления. От уровня образования, желания и умения украинской политической элиты зависит качество и степень реализации политического потенциала поликультурности регионов Украины и государственной региональной политики вообще.

Ключевые слова: политическая культура, политическая культура региона, регион, регионализация, региональная политика, региональные интересы, поликультурность.

Kvasha O.P. Political Culture of a Region and its Influence on the Formation and Realization of a Regional Politics in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation to obtain scientific degree of a Candidate of political sciences on speciality 23.00.03 – political culture and ideology. – National pedagogical Dragomanov university. – Kyiv, 2010.

Political sciences analysis of an essence, peculiarities, types of regional political culture of Ukraine and its influence on the formation and realization of regional politics tasks in the period of national state formation is carried out in the dissertation. It is determined that political culture of a region has in the quality of its principal dimensions the regional political culture, general political culture of Ukraine and the global political cultural dimension. Among them it is regional political culture in its main point that expresses region's cultural-anthropological shape, its peculiarities express political, economical and socio-cultural peculiarities of a life activity of the citizens in a particular region. It is proved that the regional political cultures have been formed as the reflection of the economical, political, historical-cultural, ecological etc peculiarities of a life activity of the population of the regions in Ukraine. Three main types of the regional political cultures are analyzed. They are: а) South-East; б) West; в) Center. It is defined that regional political cultures are not antagonistic against each other and against the state politics in general. They only emphasize the political interests of the citizens of a region and therefore in perspective will be the foundation of a legitimation of the interests of the local self-government development and regionalization in the context of the development of democratic processes in Ukraine, Europe and the world.

Key words: political culture, political culture of a region, region, regionalization, regional politics, regional interests, political level of culture.